Валентина Кушнір

Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї у формуванні емоційно-морального досвіду дошкільника

Провідною метою виховання у сучасних умовах є підготовка дітей до життєвого самовизначення, формування у них потреби в саморозвитку й самореалізації, про що наголошується у чинному законодавстві України про освіту.

Готовність дитини до самовизначення, здійснення нею вибору цінностей, моральних норм і правил поведінки великою мірою залежить від особистого соціального досвіду який набувається нею з раннього дитинства в родині, навчально-виховних закладах та у процесі взаємодії з навколишньою дійсністю.

Проблема формування особистого досвіду дитини актуальна стосовно до всіх вікових етапів розвитку особистості. Психологічні дослідження (С. Виготського, А.В. Запорожця, А.Н. Леонтьєва, Д.Б. Ельконіна та інш.) доводять, що у дошкільному дитинстві процес формування досвіду, зокрема і емоційно-морального, потребує особливої уваги, оскільки в цей період інтенсивність його нагромадження найбільш висока, і отриманий досвід виступає первинною основою розвитку суб'єктної позиції дитини в процесі виховання. У період дошкільного дитинства відбувається становлення уявлень про моральні норми, стосунки, формуються основи особистої позиції, відповідно до якої дитина надалі буде здійснювати свій моральний вибір.

Дошкільний вік, за визначенням Д.Б. Ельконіна, є періодом інтенсивного засвоєння прикладу дорослих (норм і правил поведінки, що лежать в основі стосунків між людьми) і формування механізмів особистого ставлення до речей та інших людей. У дошкільні роки формуються ті якості особистості, які стають надалі емоційною основою для морального виховання.

Основними джерелами формування особистого досвіду дитини дошкільного віку є родина і дошкільний заклад, що й зумовлює доцільність вивчення проблеми формування емоційно-морального досвіду в тісному взаємозв'язку з питаннями взаємодії дошкільного закладу і родини.

Сім'я є інтимним середовищем існування осіб, що пов'язані кровно-родинними або шлюбними відносинами. Однією із важливих функцій сім'ї є виховання підростаючого покоління і передача їм соціокультурного досвіду попередніх поколінь.

Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї розглядається як форма спільної діяльності вихователів і батьків, що ґрунтується на добровільних, довірливих, партнерських взаєминах, погоджених діях обох сторін, має спільну мету виховання дітей та вимагає створення та виконання низки умов як у дошкільному закладі так і сім'ї.

Недостатня вивченість потенціалу дошкільного закладу і родини в процесі формування емоційно-морального досвіду дошкільників зумовило вибір теми нашої статті.

Мета статті: розробити і обґрунтувати напрями взаємодії дошкільного закладу і родини у формуванні емоційно-морального досвіду дошкільників.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити зміст навчально-виховної роботи та засоби педагогічного впливу, що сприяють формуванню емоційно-морального досвіду дошкільників.

Л.В. Артемова, Т.І. Поніманська виділяють такі складові змісту навчально-виховної роботи: розширення та уточнення знань дітей про зміст і значення моральних норм; навчання дітей аналізу проблемних ситуацій морально-етичного змісту, збагачення емоційної сфери дітей моральними почуттями та переживаннями, наповнення Я-образу дітей позитивними моральними уявленнями, збагачення досвіду моральної діяльності дітей.

Ефективними засобами формування емоційно-морального досвіду дошкільників вчені вважають читання творів дитячої художньої літератури морально-етичного змісту, бесіди за змістом творів, організація спостережень дітей за поведінкою однолітків, інших людей, розв'язання морально-етичних задач, ігри-драматизації за сюжетами відомих літературних творів морально-етичного змісту, аналіз та оцінка дітьми власних вчинків та інш.

На основі узагальнення результатів теоретичного вивчення проблеми було розроблено програму взаємодії дошкільного закладу і родини у формуванні емоційно-морального досвіду дошкільників.

Її апробації передував констатуючий експеримент, метою якого було вивчення рівня сформованості емоційно-морального досвіду у дітей дошкільного віку.

Цей рівень нами визначався за такими критеріями: когнітивний, комунікативний, поведінковий, емоційний, інтелектуальний та вольовий.

Виявлення емоційного, інтелектуального й вольового критеріїв сформованості емоційно-морального досвіду у дітей здійснювалося через

спостереження за дітьми протягом двох тижнів у ході всіх режимних процесів та видів діяльності. Для виявлення когнітивного, комунікативного й поведінкового критеріїв використовували: 1) спостереження за дітьми в повсякденному житті; 2) бесіди з дітьми за змістом творів дитячої літератури; 3) аналіз та оцінка дітьми власних вчинків та поведінки однолітків.

На основі отриманих результатів нами констатовано, що більшість дітей молодшого (98%) і старшого (84%) дошкільного віку мають середній та низький рівень сформованості емоційно-морального досвіду. Діти володіють певними знаннями про моральні цінності, мають елементарні судження про моральні вчинки однак вони не збігаються з вчинками самих дітей. Чуйність, співчуття до однолітків та дорослих діти проявляють частіше при підказці дорослого, на основі його оцінки. У ставленні до вчинків однолітків орієнтується на зовнішні ознаки, в окремих випадках оцінка і самооцінка взагалі відсутня або неадекватна. У повсякденному житті часто відсутня емоційна виразність ставлення до вчинків героїв казок, однолітків, дорослих, виразність мови, міміки.

У ході формуючого експерименту нами було розроблено та апробовано програму взаємодії дошкільного закладу і сім'ї у формуванні емоційно-морального досвіду дошкільників. Ця програма реалізується в три етапи і спрямована на активізацію співпраці батьків, вихователів і дітей у формуванні емоційно-морального досвіду останніх.

І етап – проектування взаємодії. Основна мета цього етапу – уточнити рівень знань батьків про можливості емоційно-морального розвитку дошкільників та визначити рівень готовності педагогів і батьків до співпраці з даної проблеми. На цьому етапі нашою програмою передбачено попереднє обговорення планування взаємодії з батьками, анкетування та тестування батьків.

Попереднє обговорення, погодження проблеми з батьками здійснюється на батьківських зборах у ході розробки планів спільної діяльності.

Анкетування батьків дозволяє уточнити багаж знань батьків про емоційно-моральний розвиток дитини та визначити наявність бажання і їх готовність до взаємодії з педагогами д/з.

Наше анкетування підтвердило що більшість батьків готові до співпраці з педагогами. На питання анкети «Чи прийняли б Ви пропозицію педагогів співпрацювати з ними у напрямі формування емоційно-морального досвіду дитини?» всі батьки дали позитивну оцінку.

Батьки розуміють важливість емоційно-морального розвитку дитини у дошкільному дитинстві. На питання «Які моральні якості, на Вашу думку, особливо цінні для людини?» більшість батьків виділила такі риси як відповідальність, доброта та справедливість.

Необхідність педагогічної просвіти батьків щодо формування у дошкільників емоційно-морального досвіду засвідчили труднощі у їх відповідях на питання «Як Ви навчаєте свою дитину правил моральної поведінки?». Більшість батьків не дали відповіді на поставлене питання, дехто зазначив лише власним прикладом.

Водночас на питання «Чи читаєте Ви казки, оповідання з моральним змістом?», «Чи піклується дитина про когось з сім'ї» та «Чи вважаєте Ви свою поведінку гарним прикладом для наслідування?» більшість батьків зазначила «Так».

Однак майже всі батьки, відповідаючи на питання анкети відмічали важливість проблеми та її значення для життєдіяльності родини.

ІІ етапом програми є підготовка педагогів і батьків до взаємодії, підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків. На цьому етапі важливо встановити компенсуючі зв'язки «Дошкільний заклад – родині», «родина – дошкільному закладі».

Для того, щоб більше батьків стали партнерами у реалізації цієї програми важливим є контакт і ефективна взаємодія через створення атмосфери довіри і творчої свободи.

Це здійснюється через інформативні та активні форми роботи з батьками, зокрема: консультації: групові та індивідуальні; інформаційні куточки для батьків, педагогічні тренінги, що включають лекції, практикуми та рольові ігри.

Основним завданням цих форм роботи з батьками є розширення та уточнення знань батьків про шляхи формування моральних норм, правил поведінки у дітей, наповнення їх Я-образу позитивними моральними почуттями та переживаннями.

Консультації дають можливість обговорити різні думки щодо дискусійної проблеми, що допомагає налаштувати батьків на роздуми. Н-д., нами була проведена колективна консультація на тему «Виховання доброти», в ході якої відбулося обговорення з батьками проблеми: що означає вчити дітей доброти та доброзичливості.

Вся інформація консультації була спрямована на висновок, що виховання доброти пов'язано із вихованням у дитини вмінь співчувати, співпереживати, чуйно ставитися до чужих переживань, горя, а також чутливості до успіхів інших.

У ході дискусії батьки називали приклади, як у їх сім'ях дорослі і діти проявляють співчуття, співпереживання чи радість за успіхи інших (батьки називали: поцілунок, співчутливе слово, ніжність та інш.).

Консультація на тему «Формування моральної поведінки дитини» була спрямована на розуміння батьками того, що безкорислива моральна поведінка дітей приходить не через заборони чи боязнь покарання зі сторони дорослих, а через закріплення почуття власної гідності.

Уміння дорослих відокремлювати вчинки дитини від її особистості є дієвим і щирим проявом любові до неї, що у свою чергу спонукає дитину до позитивного сприйняття оточуючих.

Цінним для вирішення цієї проблеми можуть стати консультації на теми: «Як навчити дитину відчувати», «Як навчити дошкільника співчувати й допомагати іншим» «Учіть дітей бути відповідальними» та інш.

Закріплюють знання і вміння батьків, отриманих на консультаціях та інформаційного блоку батьківського куточку, педагогічні тренінги.

Тренінгові заняття проводяться з батьками з метою розширення їх комунікативних можливостей, уявлень про себе і про дитину, пошуку ними оптимальних методів виховання дитини.

Кожна доросла людина має багатий позитивний досвід вирішення різних проблем. Педагогічні тренінги допомагають адаптувати цей досвід для ефективного вирішення будь-яких ситуацій сімейного виховання, сприяють тренуванню педагогічному мисленню батьків. Адже аналіз сімейних ситуацій в групі допомагає батькам поглянути на себе з боку, «очима інших», і таким чином проаналізувати свою поведінку.

Для результативності тренінг повинен включати 5-6 занять і проводитися у формі семінарів, практикумів та рольових ігор. Ефективність занять визначається рівнем зацікавленості батьками проблемою.

Нами було проведено декілька практикумів з батьками. Один із них на тему: «Вирішення проблемних ситуацій морального виховання дошкільників» Мета цього заходу вбачалася у збагаченні педагогічними знаннями та

уміннями батьків, приверненні їх уваги на важливість емоційно насиченої взаємодії дорослих з дитиною в сім'ї.

У ході практикуму батькам пропонувалося проаналізувати проблемні ситуації сімейного виховання та вказати на ефективні способи батьківської поведінки.

Н-д., батькам пропонувалося допомогти матері 6-тирічної дівчинки зрозуміти, чому дитина росте байдужою до переживань і неприємностей інших, даючи перевагу лише власним бажанням, хоча сама завжди оточена увагою, ласкою і ніжністю з боку дорослих.

Батьки активно обговорювали цю ситуацію, шукали причини такої поведінки дитини та пропонували власні варіанти батьківської поведінки.

На основі аналізу варіантів вихователем був зроблений висновок, що не завжди дитина, яка є свідком гарного ставлення людей один до одного також буде себе так вести. Таку поведінку необхідно у дитини стимулювати.

Ще один практикум, який був нами проведений, торкався проблеми формування емоційного досвіду дошкільника. Так як комунікативні можливості батьків, їх ставлення до почуттів дитини є важливим у формуванні її соціального досвіду, нами було проведено тренінг-практикум з батьками з використанням ігрових вправ: «Намалюй настрій» та «Намалюй почуття» (з допомогою піктограми).

Ми пропонували батькам намалювати власний настрій який найчастіше в них проявляється протягом дня. А потім намалювати настрій дитини. З батьками обговорювалися питання як настрій батьків формує життєвий настрій дитини, її світосприйняття. Який настрій викликають у дитини такі вирази:

- Скільки раз тобі потрібно повторювати?
- Ти постійно мені заважаєш, займися чимось.
- Знову у тебе нічого не виходить і т. д.

Така вправа допомагає батькам усвідомити власні емоційні стани та їх вплив на формування емоційного досвіду дитини.

Вправа «Намалюй свої почуття» (радість, сум, гнів, страх, здивування та інш.) сприяє усвідомленню дорослими своїх емоцій і переживань та розуміння того, що збагачуючи емоційний досвід дитини, дорослі допомагають їй зрозуміти саму себе і свої переживання.

Важливим показником ефективності проведених практикумів вважаємо велику кількість додаткових питань з боку батьків, що засвідчують зацікавленість темою та бажанням подальшої подібної співпраці.

Батьки зазначали, що така робота допомагає їм краще зрозуміти своїх дітей та більш перебірливо ставитися до авторитетних методів виховання.

ІІІ етапом взаємодії дошкільного закладу і сім'ї є спільна діяльність педагогів і батьків, яка сприяє поповненню емоційно-морального досвіду дитини та передбачає проведення навчально-виховної роботи з дітьми по збагаченню емоційної сфери дітей моральними почуттями та переживаннями, здійснення колективної, творчої діяльності, проведення «Днів добрих справ», «Годин доброти», свят, виставок та інш.

У ході експерименту нами було проведено низку заходів з дітьми і їх батьками, які були об'єднані гаслом «Тиждень добрих справ». Діти разом із батьками виготовляли колективну «Книгу добрих і поганих справ». В цій книзі зібраний колаж малюнків добрих і поганих вчинків.

Для стимулювання позитивних вчинків дітей вихователь в групі використовувала метод зацікавлення: щоразу коли хтось із дітей допомагав іншому без нагадувань дорослого, вихователь клала камінчик до склянки. Коли склянка наповнювалася, група отримувала нагороду: вивчали нову гру.

Батькам разом з дітьми пропонувалося виготовити іграшку – героя казки чи оповідання, який робить лише гарні справи і поведінка якого є гарним прикладом для наслідування.

По закінченню тижня було проведено родинне свято «Вчимося робити добро», в ході якого діти разом із батьками відгадували загадки, пригадували прислів'я з моральним змістом, грали в ігри-драматизації з використанням виготовлених іграшок.

Зіставлення результатів констатуючого експерименту з результатами формуючого експерименту дозволило зафіксувати істотне розширення емоційно-морального досвіду дошкільників. Взаємодія дошкільного закладу і батьків у процесі формування емоційно-морального досвіду дошкільників сприяла підвищенню активності дитини в групі, її емоційній виразності в оцінці і самооцінці своєї поведінки і поведінки інших, у висловлюванні своїх суджень, прояві інтересів.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що сформованість емоційно-морального досвіду дітей залежить від розвитку їх пізнавальних

інтересів, а оптимальною умовою формування у дітей емоційно-морального досвіду є взаємодія дошкільного закладу і сім'ї, включення батьків у спільну діяльність із педагогами і дітьми, стимулюванні їх активної виховної позиції.